

BİR SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK BEDDUALAR VE İNTERNET

Curse and Internet as a Means of Social Control

Sibel KOCAER*

ÖZET

Teknoloji ile birlikte toplum hayatına birçok yenilikler girmiş ve bu yeniliklerden bazıları yeni kültür alanları yaratmışlardır. İnternet de kültür kodlarının üretilmeye ve tüketilmeye devam ettiği bu yeni kültür alanlarından bir tanesi haline gelmiştir. İnternet aracılığıyla sanal ortamda mevcut bulunan gazetelerde okuyucu forumları adı verilen sosyal alanlar oluşmuştur. Bu okuyucu köşelerinde insanlar tanımadıkları kişilere hitaben yorumlar yazmakta, hiç tanımadıkları kişilerin yazılarını okumakta ve hatta onlara cevaben yeni yazılar da yazmaktadırlar. Öyleyse, bu alanların kültür kodlarının paylaşıldığı ve yeni kültür kodlarının oluşturulduğu sosyal alanlar haline geldiği açıktır. Toplumda ciddi bir yere sahip olan beddua olgusunun da bu sanal alanlarda varlığını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Beddua sözlük anlamı itibarıyla dini çağrışımları olan bir kelimedir. Fakat bedduanın toplumda başka işlevleri yok mudur? Sosyal kontrol teorisi açısından beddualar incelendiğinde toplumda psikolojik ve sosyolojik işlevleri olduğu görülmektedir. Bu çalışmada beddua olgusu incelenecek ve sosyal kontrol teorisi bağlamında bedduanın toplumdaki işlevleri tartışılacaktır. Ayrıca, kırdan kente değişim ve dönüşüm sürecinde yeni bir sosyal alan haline gelmiş olan internet ortamı ele alınacak ve bu yeni sosyal ortamda toplumdaki beddua olgusunun ne şekilde varlığını sürdürmeye devam ettiğinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler

Beddua, sosyal kontrol, internet, okuyucu forumları.

ABSTRACT

Many innovations have come to the life of society by technology and some of these innovations have created new cultural areas. İnternet has become one of these new cultural areas where cultural codes are produced and consumed. By internet, "reader forums" named social spaces are made up in the virtual newspapers. In these reader forums people address to other people that they do not know and write their own interpretations about the news and read the unknown people's interpretations and even they write responses to those unknown people. Therefore, it is very clear that these internet spaces have become social areas where cultural codes are shared and new codes are produced. It is observed that the concept of curse which has an important place in society carries on its being in these virtual areas. The word "curse" literally has religious connotations. But, does curse have other functions in society? When curses are analyzed according to the social control theory it is observed that curses have psychological and social functions in society. In this article the concept of curse will be analyzed and the function of curse in society will be discussed according to the social control theory. In addition to these, the virtual internet space, which has become a new social area during the changing and conversion period from rural to urban, will be discussed and the place of curse in this new social space will be argued out.

Key Words

Curse, social control, internet, reader forums.

Son yıllarda hızla hayatımıza giren teknolojik yenilikler hizmet amaçlarının çok ötesinde bir işlevle gündelik hayatın bir parçası olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Örneğin, sabit bir yerde bulunmayan kişilerle görüşme sağlama amacıyla piyasaya sürülen cep telefonlarının ve bilgi aktarımı ve haberleşme amacıyla hayatımıza giren internetin şu anda geldiği konuma bir bakalım: Günümüzde birçok

kişinin olmazsa olmazları olan cep telefonu ve internet kendi kültür kodlarını çoktan yaratmışlar bile! Öyleyse, kendi kültür kodlarını yaratarak kültürü yeniden üreten ve yaşatan bu alanlar da folklor araştırmaları için oldukça önemli kaynaklardır. Bu çalışmada, Türk-İslam kültürünün hâkim olduğu toplumlarda hayatın önemli bir parçasını teşkil eden beddualar ele alınacak ve günümüzün önemli kül-

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi (kocaer@bilkent.edu.tr)

tür üretim ve tüketim alanlarından birisi haline gelmiş olan internet ortamında bedduaların varlıklarını ne şekilde devam ettirdikleri inceleneyecektir.

Bir insan neden beddua eder? Bu soruya hemen çoğunluğun hemfikir olduğu bir cevap verilir: Haksızlığa uğradığı ve elinden yapacak başka bir şey gelmediği zaman, yani, olanlar karşısında güçsüz, yetersiz kaldığı zaman. Burada bedduanın işlevi, gücün tükendiği noktada arzu edilen eylemin gerçekleşmesinin ilahi bir güce havale edilmesidir. Peki, bedduanın işlevi sadece bu kadar mıdır yoksa bedduanın bir toplumun sosyal mekanizmasının işleyişinde yeri var mıdır?

Sosyoloji çalışmalarında kullanılan “sosyal kontrol” kuramı açısından beddualar incelendiğinde bedduaların toplumun işleyiş çarkında önemli bir role sahip oldukları gözlemlenmektedir. Zahir Kızmaz, “Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalesinde “sosyal kontrol” terimini şu şekilde açıklar:

Sosyal kontrol teorisi suç olgusunu, bireylerin toplumsal değer ve normlara olan bağlılık düzeyleri açısından ele almaktadır. Bu teoriye göre bireylerin; aile, okul, din ve arkadaş gibi geleneksel kurum veya unsurlara bağlılık düzeylerinin güçlü olması, suçlulukta engelleyici bir işlev görmektedir. Benzer biçimde; söz konusu geleneksel kurumlara olan bağlılık düzeylerinin zayıflığı ölçüsünde de, bireylerin suç işleme olasılıkları artmaktadır. (17)

Bu tanım doğrultusunda, İslam dininin folklor hayatında önemli bir yere sahip olduğu Anadolu coğrafyasında beddualar, “sosyal kontrol” teorisi bakımından değerlendirilmeye uygundurlar. “Sosyal kontrol” ile ilgili diğer bir tanım da şu şekildedir:

Sosyal kontrol, bir toplum tarafından, eleştiri, onaylamama, suç ve utanç gibi resmî hukukta olmayan yaptırımlar aracılığıyla, normlar, gelenekler ve töre

üzerinden uygulanır. Uç örneklerde, sosyal ayrımcılık ve dışlama gibi yaptırımlar bile uygulanır. Bu örtük sosyal kontrolün etkisi birey üzerinde çok daha fazladır, çünkü kişiliğinde yer etmiş, köklenmiş önyargılar mevcuttur. Geleneksel toplum, genellikle, sosyal yapıyı kurmak için geleneksel kültüründe var olan gayri-resmî sosyal kontrolü kullanır. Yapısı daha kemikleşmiş olan toplumlarda ise resmî mekanizmalara karşı giderek artan bir güven gayri resmî sosyal kontrolün yerini alır (http://en.wikipedia.org/wiki/Social_control).

“Sosyal kontrol” kavramının beddualar aracılığıyla internet ortamında nasıl var olduğunu görmek için, 1–2–3 Kasım 2006 tarihli gazetelerin ilk sayfalarında önemli yer tutan, İzmir’in Menderes ilçesindeki 1,5 yaşındaki N.N.B adlı bebek hakkındaki haberleri ele alalım. Bu haberlerde, annesi tarafından hasta olduğu gerekçesiyle sağlık ocağına getirilen bebeğin defalarca dövüldüğünün ve annesinin birlikte yaşadığı 40, 41 ve 69 yaşlarındaki kişiler tarafından insanlık dışı davranışlara maruz bırakıldığının ortaya çıktığı yazıyordu. Hem toplumun ahlaki değerlerince hem de dini değerlerce kabul edilemez olan bu vaka halktan oldukça şiddetli tepkiler aldı. Bu tepkilerin büyük bir kısmı da internetteki sanal gazete sayfalarından okunan haberlerin altına yazılan okuyucu yorumlarında yer aldı. Kimliği bilinmeyen kişilerce yazılan bu yorumlardan bazı örnekler şu şekildedir:

1 Kasım 2006-Milliyet:

“Allah(c.c.) onların hakkını verecektir. Allah(c.c.)tan başka yardımcısı olmayan zulmedene Allah(c.c.)ın intikamı çok şiddetli olur”

“Allah belalarını versin bu tür insanların”

“Allah bunların bin türlü cezasını versin”

“Allah kahretsin böyle insanları”

“Allahımdan bu değersiz varlıklara dermansız dertler vermesini bütün kal-

bimle diliyorum”

3 Kasım 2006-Sabah:

“Allah belasını versin böyle annenin ve böyle insanların”

“Allah belalarını versin”

Bu haberin yer aldığı sanal ortamda ki tüm okuyucu yorumları bölümlerinde bunlara benzer çok sayıda beddua örneği mevcuttur. Bu yorum bölümlerinin ortak özelliği, hem yazarın kişilerin hem de okurların kimliklerinin bilinmemesine, kimse kimini tanınamasına rağmen, insanların bu yorum alanlarına rağbet ederek düşüncelerini yazmaları ve başkalarının yazdıklarını da takip etmeleridir. Üstelik alt alta dizilen bu yorumlar incelendiğinde insanların birbirlerine cevaben yeni yorumlar yazdıkları da görülmektedir. Kısacası, sanal ortamdaki bu okuyucu yorumları alanları aslında var olan kültür kodlarının sosyal bir kitle tarafından paylaşıldığı, aktarıldığı ve yeniden üretildiği alanlardır. Yazarlar, karşılarında aynı kodlarla konuştuklarından emin oldukları bir kitleye hitaben yazılar yazmaktadır. Bu da, var olan gündelik hayat ve sözlü kültür ortamının internet ortamında yaşamaya aynen devam etmesi demektir. Bu nedenle de, sosyal ve kültürel bir oluşum olan okuyucu forumları folklor araştırmaları arasında yerini mutlaka almalıdır.

Sosyal kontrol teorisine göre toplumun reddettiği davranışlara yine toplum tarafından oluşturulan kodlarla cevap verilir ki, bu konuda en sık verilen örnekler, bu davranışlarda bulunan kişilerin adını sürekli kötü anma, onlar hakkında dedikodu yaparak sürekli onların kötü yanlarını vurgulama, onları aşağılama ve dışlama gibi örneklerdir. Beddualar incelendiğinde onların da aynı işleve sahip olduğu görülür. Toplumda birisi için yapılan beddua doğrudan o kişiyi toplumdan dışlama işlevi görür ki, bu da, o kişinin yaptığı davranışın kötülüğünü vurgulayarak, her ne kadar bilinçsiz bir şekilde olsa da geride kalan bireylerin o davranışı yapmasını engellemeye ve böylece toplumu koruma-

ya yönelik bir amaca hizmet eder.

Bireysel ya da kitlesel bir tepki olan bedduaların, sosyal kontrol mekanizması ile birlikte işleyen bir boyutu daha vardır ki o da psikolojik temellidir. 4 Kasım 2006 tarihli *Milliyet* gazetesindeki yazısında Can Dündar, bahsedilen bebek vakası ile ilgili şöyle bir yorumda bulunmuştur:

“Biliyorum öfkeleniyorsunuz. Bu vahşeti almıyor beyniniz... Daha ne olduğu kesinleşmeden yolladığımız mesajlarımız beddua dolu: Sapıkların yargılanmadan asılmasını, ibreti âlem için ortaya bırakılmasını istiyorsunuz. Onlar yaptıklarının cezasını çekse, acılar içinde darağacına gitse bir nebze rahatlayacak, “Belalarını buldular” diye teskin olacaksınız. Ben olmuyorum[...]“Canavarlar” diye kükmek, sizi saplandığımız balçıktan kurtarıyor, vicdanınızı rahatlatıyorsa deyin, rahatlayın[...] Kuru pastalı günlerde olaya lanet okurken günde 1 saatini bir yuvada yetim kulağına ninni söylemeye, bir öksüzün başını okşamaya ayırmayan, sokağa düşmüş kadınlara barınak, kundaksız çocuklara kucak, işsiz yığınlara umut kapısı açamışken bu naçarlığın sonuçları karşısında afallayan, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik üçgenine dayalı sosyal devlet harcanırken kılımlı kıpırdatmayan, televizyonda eğitimi gömüp teşhiri alkışlayan koca bir suçlular ordusuyuz”

Bu yazısında Can Dündar, beddua etmekten başka bir şey yapmayan toplumu sorumluluklarını yerine getirmiş gibi rahatça yaşamaya devam etmekle suçlanmaktadır. Aslında, toplum, insanlık dışı gördüğü bir suç şiddetle kınamış, aklına gelen en ağır cezaları olayın suçlularına uygun görerek, yapılanları onaylamadığını açıkça ortaya koymuştur. Fakat Can Dündar’ın da dikkat çekmek istediği nokta şudur ki, bedduaların, toplumun vicdanını rahatlatan, insanlara sorumluluklarını yerine getirildiği hissini veren psikolojik bir arka planı vardır. Bu durum sosyal kontrol teorisi ile birlikte okunduğunda varılan nokta şu şekildedir: Gündelik yaşamlarında dinin ağırlığı fazla olan top-

lumlarda sosyal kontrol mekanizmaları daha etkindir ve bu mekanizma suçluları dışlayarak, aşağılayarak ve lanetleyerek kendi yapısını korurken aynı zamanda toplum vicdanında da bir rahatlama sağlamaktadır.

Bedduanın İslami kaynaklardaki tanımına bakıldığında, zulme uğrayanların bedduasının geri çevrilmeyeceğinin kesin olarak bildirilmesi ile beraber doğru olanın affetmek olduğunun vurgulandığı görülür. Mutasavvıf ahlakçılar bedduanın tasavvufi ediple bağdaşmadığını belirtmişler, İslam'ın kaynaklarında sürekli olarak beddua yerine affetmek tavsiye edilmiş ve hatta İslam âlimlerinin belirttiğine göre, Uhud Savaşı'nda müşriklere beddua etmemesini ikaz etmek için Hz. Muhammed'e ayet indirilmiştir (*İslam Ansiklopedisi*, 297-298). İslam'da bedduanın hoş karşılanmadığı oldukça açıkken Anadolu coğrafyasında insanların her an beddua etmeye hazır oldukları, kendi kültür kodları içerisinde kötü kabul ettikleri durumlara karşı hiç tereddütsüz beddua ile karşılık verdikleri görülmektedir. Bu durum ise, toplumda beddua etmenin dini bir bilinçten çok sosyolojik bir olguyu temsil ettiğine işaret etmektedir.

Din ile meşrulaştırılan bedduanın toplumların yönetim mekanizmasında nasıl bir yere sahip olduğu ile ilgili Osmanlı dönemi belgelerinde ilginç örnekler vardır. 11-20 Aralık 1417 tarihli *Çelebi Sultan Mehmed'in Temliknamesi*'nde şöyle bir beddua bölümü vardır: "Her kim ki tebdil u tagyir edecek olursa lanet-i Huda ve resul ve melaïke anun üzerine ola"(Tekin, I-9). Bu cümlede sultan, kendi emrinden dışarı çıkanlara açıkça beddua etmektedir ve Osmanlı sultanları tarafından yazılan belgelerde bunun çokça örneği mevcuttur. Osmanlı yönetiminin din temelli bir düzene sahip olduğu ve Osmanlı kültür hayatında din unsurunun merkezi bir konumu olduğu bilinmektedir. Bu durum da sosyal kontrol teorisini desteklemektedir. Yönetimi, toplum yapısı ve oluşturduğu kültür kodları ile din temelli bir devlet olan

Osmanlı'da sultan dahi beddua etmekte ve bu tehdit ile istediği toplum düzenini sağlamayı, otoritesini korumayı amaçlamaktadır.

L. Sami Akalın'ın *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar, Kargışlar* adlı kitabına bakıldığında da geçmişten günümüze tarihsel süreçte Türk-İslam kültüründe üretilen ve kullanılan bedduaların çok sayıda örneğini bulmak mümkündür.

Sonuç olarak, kırsal hayattan kentsel hayata değişim ve dönüşüm sürecinde beddualar ve İnternet ortamı ile ilgili şunları söylemek mümkündür: Bedduaların toplum yapısı içerisinde sosyal ve psikolojik işlevleri vardır ve sosyal kontrol kuramını destekler biçimde, gündelik hayatta dinin varlığının önemli olduğu toplumlarda kullanımları çok daha fazladır. Kırsal hayattan kentsel hayata geçerken ise değişen bedduaların işlevleri değil, kullanım alanları olmuştur. Fakat yine de, dinin toplumsal hayattaki varlığının azaldığı kültürlerde bedduanın değişimi ve dönüşümü incelenmeden kesin bir yargıya varılmamalıdır. Teknoloji ile birlikte internetteki okuyucu yorumları bölümleri toplumun sosyal yapısının varlığının sanal ortamda da devam etmesine olanak vermiştir. Böylelikle, kültürün üretildiği ve tüketildiği folklorik alanlar olan internetteki yorum bölümleri bedduaların modern hayattaki yeni üretim ve tüketim yerleri konumuna gelmişlerdir.

KAYNAKLAR

Akalın, L. Sami. *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar, Kargışlar*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu, 1990.

Kızmaz, Zahir. "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:29 No:2 (Aralık 2005): 149-174.

Tekin, Şinasi. *Ottoman Manual I*. Cambridge: The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2002.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Social_control>
<<http://www.milliyet.com.tr/2006/11/01/son/sontur47.asp>>

<<http://www.sabah.com.tr/2006/11/03/siy98.html>>